Goethe: de alleskunner die het geheel zag

The Golden Thread · deel 5 · Nederlandse blogversie

Hans Konstapel

8 november 2026

Wat gebeurt er als één mens weigert de kennis in vakjes te verdelen?

Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) was dichter, romanschrijver, toneelschrijver, minister, theaterdirecteur, anatoom, botanicus, geoloog en kleurenonderzoeker. Men noemt hem een alleskunner. In deze serie is dat geen lijst van talenten maar het argument zelf. Goethe aanvaardde niet dat dichten, natuuronderzoek en besturen verschillende soorten kennen zijn. Hij keek overal op dezelfde manier naar, en die manier van kijken gaf een nieuw beeld van het geheel.

In The Golden Thread is een vrijdenker iemand die eerder dan anderen ziet dat een gedeelde verwachting faalt, en die een nieuw beeld van het geheel geeft. Dit is de Nederlandse samenvatting van het Engelse verhaal *Johann Wolfgang von Goethe: The Life of a Freethinker*. Alle feiten zijn met twee bronnen gecontroleerd.

Het patroon

1. Kijk naar een ding tot het laat zien hoe het wordt.
2. Zoek de ene vorm die zich in vele gedaanten ontvouwt.
3. Laat zien dat wie kijkt deel is van wat hij ziet.

De verwachting die faalde: dat kennis uiteenvalt in vakken, dat wetenschap meten en ontleden van buitenaf is, en dat kunst iets anders is. Goethes leven was het antwoord.

Het leven

Jaar	Gebeurtenis
1749	Geboren op 28 augustus in Frankfurt am Main
1770	Straatsburg; in september ontmoeting met Herder, die hem Shakespeare, Homerus en het volkslied laat zien
1774	*Die Leiden des jungen Werthers* maakt hem in heel Europa beroemd; via Jacobi komt Spinoza in beeld
1775–1776	Naar het hof van Weimar; lid van de geheime raad (1776–1785)
1779–1784	Commissies voor oorlog, mijnen en wegen; waarnemend minister van financiën; de zilvermijnen van Ilmenau
1784	Het tussenkaaksbeen: de mens heeft hetzelfde botje in de bovenkaak als de apen
1785	Herleest Spinoza's *Ethica*; kiest in de Pantheïsmestrijd de kant van Spinoza
1786–1788	Italië: de zoektocht naar de oerplant
1790	*Versuch die Metamorphose der Pflanzen zu erklären*
vanaf 1791	Directeur van het hoftheater in Weimar
1794–1805	Vriendschap en samenwerking met Schiller
1798	Friedrich Schlegel noemt *Wilhelm Meister* een van de drie grote tendensen van de tijd
1806	Napoleon wint bij Jena; Weimar bezet; vijf dagen later trouwt Goethe met Christiane Vulpius

Jaar	Gebeurtenis
1808	*Faust I*; ontmoeting met Napoleon in Erfurt; Legioen van Eer
1810	*Zur Farbenlehre*, tegen Newton
1817–1824	*Zur Morphologie*
1831–1832	*Faust II* voltooid; overleden in Weimar op 22 maart 1832, begraven naast Schiller

Eén vorm in alle vakken

Vak	Waar hij naar keek	De ene vorm die hij zag
Bestuur	Mijnen, wegen, bossen, geld	De staat als deel van de natuur
Anatomie	De bovenkaak van de mens	De mens deelt het bouwplan van de dieren
Filosofie	Spinoza's *Ethica*	God en natuur zijn één
Botanie	De delen van een plant	Alles is een veranderd blad
Roman	*Wilhelm Meister*	Een mens vormt zichzelf door wat hij leeft
Kleur	Licht, duister en het oog	Kleur ontstaat waar ze elkaar raken
Drama	*Faust*	De mens is zijn streven

Napoleon: twee vormen van het zelf

Op 2 oktober 1808 ontving Napoleon Goethe in Erfurt. "U bent een man," zei de keizer. Ze spraken vooral over *Werther*, dat Napoleon meerdere keren had gelezen en mee naar Egypte had genomen. Over één passage zei hij: "Dat is niet natuurlijk." Goethe gaf hem gelijk. Op 14 oktober kregen Goethe en Wieland allebei het Legioen van Eer.

Hier ontmoetten twee vormen van het zelf elkaar: Napoleon als wil en macht, Goethe als groei en vorm. Goethe bleef Napoleon bewonderen, ook al hadden diens legers zijn stad bezet. Die spanning hoort in het verhaal.

Waar hij ongelijk had

In de natuurkunde won Newton, en dat is nog steeds zo. Maar wie het zien bestudeerde, nam Goethe serieus. Schopenhauer schreef in 1816 *Über das Sehn und die Farben* op basis van Goethes waarnemingen. Wittgenstein schreef aan het eind van zijn leven, in 1950–51, zijn *Bemerkungen über die Farben*. Volgens Wittgenstein was Goethes kleurenleer geen natuurkunde, maar een soort logica van het zien.

De draad terug

Persoon	Verbinding	Soort
Herder	Straatsburg, september 1770	Spoor
Shakespeare	Via Herder	Spoor
Spinoza	Via Jacobi vanaf ca. 1774; *Ethica* herlezen in 1785	Spoor
Lessing en Jacobi	De Pantheïsmestrijd, 1785	Spoor

De draad in dezelfde tijd

Persoon	Verbinding	Soort
Schiller	Vriendschap 1794–1805	Spoor
Alexander von Humboldt	Gesprekken en gezamenlijke anatomische studies, jaren 1790	Spoor
Fichte	De Atheïsmestrijd in Jena, 1798–1799	Spoor
Schelling	Naar Jena; Goethe effende zijn weg	Spoor
Friedrich Schlegel	Fragment 216 (1798)	Spoor
Napoleon	Erfurt 1808	Spoor
Wieland	Legioen van Eer op dezelfde dag	Spoor

De draad vooruit

Persoon	Verbinding	Soort
Schopenhauer	*Über das Sehn und die Farben* (1816)	Spoor
Darwin	Goethes werk over homologie hielp de vragen stellen die Darwin beantwoordde	Echo
Steiner	Bezorgde Goethes natuurwetenschappelijke geschriften (1884–1897); het Goetheanum	Spoor
D'Arcy Thompson, Turing, Rosen	De lijn van de vorm	Echo, via Thompson
Wittgenstein	*Bemerkungen über die Farben* (1950–51)	Spoor
Bakhtin	Studie over de *Bildungsroman*, het genre waarvan *Wilhelm Meister* het model is	Spoor

De draad door de serie

Persoon	Verbinding	Soort
Diogenes	Wieland, die met Goethe het Legioen van Eer kreeg, schreef in 1770 de dialogen van Diogenes	Spoor, via Wieland
Krishnamurti	Via Steiner, die Goethe bezorgde en brak met de beweging die Krishnamurti uitkoos	Echo, via Steiner
Spinoza, Turing en Rosen	Geest en natuur als één geheel	Echo

Een **spoor** is een gedocumenteerd verband, een **echo** een gedeelde gedachte zonder bewezen overdracht.

Goethe is de knoop waar de lijnen van de serie samenkomen. Via Spinoza, Lessing en Jacobi staat hij in de Duitse ontvangst van Spinoza. Via de metamorfose van de planten is hij de wortel van de lijn van de vorm naar D'Arcy Thompson, Turing en Rosen. Via Steiner leidt dezelfde Goethe naar de lijn van het directe weten en naar Krishnamurti.

Het volgende deel gaat over de groep in Jena, waar in 1798 de romantiek begon.

De verwachtingen die faalden

1. **Dat kennis uiteenvalt in vakken.** Goethe was dichter, minister en natuuronderzoeker tegelijk.
2. **Dat je levende vorm begrijpt door haar te ontleden.** Hij zag vorm in haar wording: het blad in de bloem, het dier in de kaak van de mens.
3. **Dat wie waarneemt buiten de natuur staat.** Zijn kleurenleer ging over het oog dat ziet.

Hij had niet altijd gelijk, en hij was geen buitenstaander. Maar in een tijd die de kennis in steeds kleinere vakjes verdeelde, hield hij het geheel in het oog. Dat maakt hem een vrijdenker.

Bronnen

- Wikipedia, Johann Wolfgang von Goethe
- Britannica, Goethe · Britannica, Napoleonic period · Britannica, Herder
- Encyclopedia.com, Goethe (1749–1832)
- Universiteit Jena, Goethe's scientific curriculum vitae
- Wikipedia, Theory of Colours · Wikipedia, Remarks on Colour
- GHDI, Friedrich Schlegel, Athenaeum-fragmenten (1798)
- Lit Hub / Andrea Wulf, Magnificent Rebels
- Fondation Napoléon, Erfurt 1808 · Shannon Selin, When Napoleon Met Goethe
- Zabel, Spinoza and Germany · Wikipedia, Atheism dispute
- Wikipedia, Mikhail Bakhtin · Worldwide Carnival (2007)
- Robert Rosen: The Life of a Freethinker

© 2026 J. Konstapel, Constable Research, Leiden. All rights reserved.